

УДК 811.512.19'25(091)«12/19»

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-2>

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА (З ПЕРІОДУ ДЕПОРТАЦІЇ ДО СЬОГОДЕННЯ)

THE HISTORY OF DEVELOPMENT OF THE CRIMEAN TATAR TRANSLATION STUDIES (FROM THE PERIOD OF DEPORTATION UNTIL TODAY)

Арнаутова А. Р.,

orcid.org/0000-0002-7105-7464

старший викладач кафедри східної філології

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

Емірамзаєва А. С.,

orcid.org/0000-0001-7679-321X

старший викладач кафедри східної філології

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

У статті представлено матеріал з історії розвитку кримськотатарського перекладознавства. Розглянуто зародження та становлення кримськотатарського перекладу, у контексті перекладених творів, формування кримськотатарської перекладацької школи та етапи її розвитку. Науково-методологічною базою нашої розвідки стали роботи провідних істориків, літературознавців, мовознавців, котрі займалися загальними питаннями перекладу й перекладознавства. З огляду на історичний контекст було окреслено основні ключові моменти становлення та розвитку кримськотатарського перекладознавства.

Попри те, що кримськотатарський народ має стародавню історію, багату культуру, видатних митців і письменників, давню мову, він не раз перебував на межі зникнення. І сьогодні знову опинився у складній політичній ситуації. Народ, який насилу відновився після анексії Царською Росією у 1783 році, був депортований зі своєї Батьківщини в 1944 р. вже за сталінського режиму. І через 70 років після вчиненого геноциду над кримськими татарами, коли ті, хто залишився, боролися за своє існування й самозбереження як народу, почалося масове повернення на рідну землю.

Для дослідження були використані праці таких відомих науковців та письменників, публіцистів і громадських діячів: Різа Фазілов, Сафтер Нагаєв, Ісмаїл Керімов, Айше Кокієва, Веліулаєва Аліс, Сейран Усеїнов, Наріман Абдульваапов, Шевкет Юнусов, Закір Куртнезір, Юнусова Ліля, Аблязіз Велієв та ін. У статті розкривається історичний контекст кримськотатарського перекладознавства з урахуванням розвитку історії кримськотатарської літератури, а саме період депортації, період повернення на Батьківщину і сучасний. У зв'язку з цим окремо було представлено кожний період та зазначено авторів, які писали й перекладали твори відомих класиків свого часу та давнини.

Ключові слова: кримськотатарський переклад, історія кримськотатарського перекладу, теорія кримськотатарського перекладу, кримськотатарський художній переклад, періодизація кримськотатарського перекладу.

In this article, the history of development of Crimean Tatar translation studies has been introduced. The origins and formation of Crimean Tatar translation in the context of translated writings, the forming of Crimean Tatar translation school and its development stages have been examined. Scientific and methodological basis of our research is works of leading historians, literary critics, linguists, who explored translation studies issues. Having taken into consideration historical context, the authors have outlined the main stages of Crimean Tatar translation studies' formation and development.

Despite the fact that Crimean Tatar people have an ancient history, rich culture, ancient language and quite rich literature, it has repeatedly been on the verge of extinction, and today is again in a difficult political situation. The

people, who had difficulty recovering from annexation by tsarist Russia in 1783, were deported from their homeland in 1944 under the Stalinist regime. And 70 years after the genocide against Crimean Tatar people, when those who remained fought for their existence and self-preservation as a people, a mass return to their native land began.

The works of such famous scientists and writers, publicists and public figures like Riza Fazylov, Safer Nagaev, Ismail Kerimov, Aishe Kokieva, Veliulaeva Alie, Seyran Useinov, Nariman Abdulvaapov, Shevket Yunusov, Zakir Kurtnezir, Yunusova Lila, Abliaziz Veliiev and others have been used for this research. The article reveals the historical context of Crimean Tatar translation studies, taking into account the development of the history of Crimean Tatar literature. Namely the period of deportation, the period of return and the modern period. In this regard, each period was presented separately, and the authors who wrote and translated the works of famous classics of their time and antiquity were noted.

Key words: Crimean Tatar translation, history of Crimean Tatar translation, theory of Crimean Tatar translation, Crimean Tatar literary translation, periodization of Crimean Tatar translation.

Постановка проблеми. З 1990 року починається масове повернення кримськотатарського народу на Батьківщину. Кримськотатарська філологія вже потужніше продовжує свій розвиток. Спочатку у Сімферопольському Державному Університеті відкривається спеціальність «Російська мова та література, кримськотатарська мова та література. Починає свою роботу Кримський Індустріально-педагогічний інститут яка відкриває кафедру кримськотатарської й турецької філології. Завдяки цьому починають формуватися міждисциплінарні галузі знань. Стрімкий розвиток філології призводить до піднесення перекладацької діяльності. Такий розвиток став поштовхом для розвитку перекладу. На початку 2000 років філологічний факультет Кримського Індустріально-педагогічного інституту, який став пізніше університетом, відкрив подвійні спеціальності: Кримськотатарська мова і література, турецька мова і література; кримськотатарська мова і література, українська мова і література; кримськотатарська мова і література, англійська мова і література; кримськотатарська мова і література, російська мова і література. Підготовка таких фахівців стала потребувати ширших знань і можливостей як у викладачів, так і у студентів, які навчалися тут. Викладачі не лише знайомили студентів з літературними творами кожної доби, а й також представляли їхні переклади на інші мови. З творами деяких українських, турецьких, англійських та російських авторів студенти могли ознайомитися у перекладі на кримськотатарську.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З 2014 року збільшується інтерес суспільства до кримськотатарської культури, на материковій частині України починають реалізовуватися проекти, що направлені на популяризацію традицій, мистецтва, літератури кримських татар. У рамках таких проектів перекладаються як фольклорні твори, так і твори класичної кримськотатарської літератури.

Отже, **актуальність** дослідження зумовлена потребою комплексно дослідити кримськотатарську перекладознавчу галузь, зокрема сферу художнього перекладу, з **метою** уперше запропонувати періодизацію історії художнього перекладу.

Виклад основного матеріалу. В останні роки у зв'язку з розвитком діяльності щодо збереження і розвитку кримськотатарської мови, а також з відкриттям напряму кримськотатарської філології у двох університетах, розташованих на території материкової України, безліч проектів спрямовано на вивчення та популяризацію кримськотатарської мови, літератури й культури. З'явився попит на перекладачів художніх творів, перекладачів і редакторів кримськотатарських новин на радіо і телебаченні, перекладачів синхроністів. Для підготовки фахівців у цьому напрямку навчання кримськотатарської філології перестало бути вузькопрофільним. Виникла необхідність у підготовці філологів-перекладачів кримськотатарської мови. Як відомо, для досягнення позитивного результату в підготовці висококваліфікованих фахівців необхідна спеціальна теоретична та практична база.

Як відомо, в останні роки на материковій Україні вживаються заходи щодо збереження та розвитку кримськотатарської мови. Це стало причиною народження нових проектів і віднов-

лення призупинених раніше. Одним із тривалих проєктів, що втратив свою актуальність, став перехід кримськотатарської писемності на латинську графіку. Рішення про перехід на латинську графіку було прийняте на основі таких подій: виконаної роботи викладачів Київського національного університету, у якому у 2014 році, з моменту окупації кримського півострова російською армією, було відкрито спеціальність «Кримськотатарська мова і література»; у 2016 році у місті Києві почав свою роботу Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, котрий відновив кафедру «Кримськотатарської та східної філології». Викладачі кримськотатарської мови та літератури, які працювали у відриві від Криму, постали перед великими труднощами. Групи студентів, що набираються щорічно, складаються переважно з не носіїв мови. У 2019 році було видано 3 підручники на латинській графіці, запропонованій групою вчених у проєкті 2012 року з різними методиками. Для підготовки кваліфікованих фахівців виникла необхідність у розробленні нових програм, що включають необхідні предмети, і складання відповідних нових навчальних посібників. В університетських програмах з'явилися предмети, пов'язані з кримськотатарським перекладацтвом. На превеликий жаль, до 2014 року цей напрямок мало вивчено. Наявні дослідження доволі поверхові та фрагментарні [1, с. 83–93].

Пропонована стаття є продовженням зробленої нами спроби дослідження історії розвитку перекладу в кримськотатарській мові. У першій статті на основі періодизації історії літератури, представленої Різою Фазіловим і Сафтером Нагаєм, ми розглянули такі періоди:

- 1) давній період кримськотатарської літератури / доба давньої кримськотатарської літератури;
- 2) золотоординський період кримськотатарської літератури / кримськотатарська література за часів Золотої Орди (1239–1428);
- 3) ханський період кримськотатарської літератури (1428–1783);
- 4) доба російського нашестя (захоплення) / література занепаду (1783–1883);
- 5) література доби Відродження (1883 – приблизно 1917);
- 6) кримськотатарська радянська література / література радянського періоду (1921–1944);
- 7) кримськотатарська література Депортаційного періоду / Кримськотатарська література періоду Депортації (1944–1987);
- 8) кримськотатарська література повернення на Батьківщину (1987–2000);
- 9) 2000 р. – сучасна література.

У цій статті вважаємо за необхідне продовжити дослідження розвитку кримськотатарського художнього перекладу, спираючись на періодизацію історії кримськотатарської літератури, і розглянути наступні літературні періоди, а саме: кримськотатарську літературу періоду депортації (1944–1987), кримськотатарську літературу періоду повернення на Батьківщину (1987–2000), а також кримськотатарську літературу сучасного періоду (2000–2022).

Назва періоду депортації пов'язана з однією з найскладніших і руйнівних для кримськотатарського народу подією, що спричинила тяжкі наслідки. Цей період в історії кримськотатарської літератури називають «*Sürgünlük deviri*» / «Епоха депортації». Про нього написано безліч творів, історичних статей, а також спогади пересічних людей, у яких відображено весь біль і страждання народу. Необґрунтовані звинувачення і приниження супроводжувалися голодом, тяжкими хворобами й смертю. Все це спіткало кримських татар у 1944 році. Чужа земля недоброзичливо зустріла народ, який був змушений покинути власні домівки, пройти довгий виснажливий шлях, де повсякчас чекали смерть і втрати, який до останнього сподівався, що сталася якась безглузда помилка і що скоро всіх повернуть назад, на Батьківщину.

У перші роки депортації чисельність кримськотатарського населення скоротилася майже на 50 %. Народ перебував на межі вимирання, тому було не до думок про національний, соціально-політичний і культурний розвиток. Описуючи цей період, літературознавці виділяють 13 років застою. Більшість письменників, учителів, інтелігенції загинула на фронті, а ті, хто

вижив, разом з усім народом боролися з голодом і хворобами. Ці страшні 13 років безвиході й страждань залишили свій відбиток в історії, культурі та літературі кримськотатарського народу, не говорячи вже про переклад художнього тексту або будь-які інші публікації.

Перші згадування та спроби у дослідженні кримськотатарського перекладу були здійснені вже наприкінці 1990-х та на початку 2000-х років.

Мета пропонованої статті – дослідити теоретичні аспекти та історію формування й розвитку кримськотатарського перекладу.

Лише у 1957 році, після початку випуску газети «Ленин байрагы» / «*Lenin Bayrağı*» / «Ленінський стяг», кримськотатарські письменники, переживши тяжкі часи, відновили свою творчу діяльність.

Першим слід згадати **Раїма Тинчерова** (1908–1973), який почав роботу в цій газеті з самого її відкриття і працював там до кінця свого життя. Він був відомим письменником і талановитим перекладачем. З-під його майстерного пера вийшли переклади творів відомих класиків європейської художньої літератури. Завдяки його перекладам кримськотатарський народ мав можливість познайомитися з безліччю творів відомих класиків рідною мовою [10, с. 436].

У 1993 році починає видаватися газета «Кримська світлиця». Ця газета вперше надала можливість українському читачу познайомитися з творами кримських татар. Переважно це були переклади віршів і маленьких оповідань. Публікувалися у даному виданні вірші Ю. Кандима в перекладі Миколи Мірошниченка та твір Якуба Іпчі «Чинатий» / «*Çinatiy*» в перекладі Данила Кононенко [27, №37 Субота, 18 вересня 1993]. Також в інших номерах можемо побачити в перекладі Шакіра Селіма «І мертвим і живим» (уривок з поеми), Аблязіза Велієва «Рідне гніздо» (вірш), Нузета Умерова «Артист» (невигадане оповідання) у перекладі Олександра Кулика. Вірші Нузета Умерова «Батьківщина», Ризи Халіда «Зустріч», переклад з кримськотатарської Данила Кононенка. Вірш Юнуса Кандима «Досада» у перекладі Віктора Гуманюка. [27, №21 вівторок 18 травня 1993, стор. 3]. Переклад оповідання Шевкета Рамазанова «Ешелони йшли на схід» виконаний Данилом Кононенко [27, №19 Субота, 14 травня 1994, стор. 2].

У 2003 році вийшла збірка «*Самотній пілігрим*» куди увійшли переклади творів: Шаміля Алядіна «Запрошення на бенкет диявола», повісті Таїра Халілова «До останнього подиху», Шевкета Рамазанова «Горіховий гай», Лейлі Алядінової «Тюркан – донька великого кагана», оповідання Юсуфа Болати «Ураган і отара овець», Рустема Муедина «Дорога у вирій», Ервіна Умерова «Самотність», «Чорні ешелони», Еміля Аміта «Коли зацвітає урюк», Гульнари Усеїнової «Айше» [6].

У зв'язку з браком досліджень у напрямку перекладу й відсутністю досліджень з історії художнього перекладу, яка майже не вивчалася через нестачу інформації й відсутність систематизованої бібліографії, ми з наміром надати періодизацію історії кримськотатарського перекладу, звернулися до роботи **Фазилова Ризи, у співавторстві з Нагаєвим Сафтером** «*Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы. Къыскъа бир назар*», виданої 2001 року, і взяли її за основу.

Варто згадати **Ібраїма Паші**, твори якого були перекладені з кримськотатарської мови українською та опубліковані в газеті «Кримська світлиця». Ці твори були написані ним в останні роки життя і присвячувалися темі повернення на Батьківщину: «Бельки даа корюширмиз» / «*Belki daa körüşirmiz*» / «Можливо, ще зустрінемося», «Сынъган пытакъ» / «*Sinğan pıtaq*» / «Зламана гілка» [10, с. 436].

Твори **Черкеза-Алі** також перекладалися російською мовою і мовами братніх народів. Його роман «*Sabalar qıçağında*» / «В обіймах зорі» в 1978 році був виданий російською мовою у Москві, а в 1980 році – казахською в Алма-Аті, Казахстан, у 1984 році – узбецькою в Ташкенті, Узбекистан. Його збірки віршів («Солмаз чечеклер» / «*Solmaz çeçekler*» / «Квіти, що не в'януть», «Бааръ нефеси» / «*Baar nefesi*» / «Дихання землі» і поема «Ешиль дагълар» / «*Yeşil dalğalar*» / «Зелені хвилі») також були перекладені мовами братніх народів [Риза Фазыл, Саф-

тер Нагаев 2001, 444]; кримськотатарською мовою були перекладені газелі Алішера Навої, вірші Нізамі, а також твори Лесі Українки [14].

«Письменники нового покоління» – так називали плеяду нових письменників, які закінчили літературний факультет Інституту імені Максима Горького в 1970–1980 роках: Еміля Аміта, Ервіна Умерова і Нузета Умерова, Айдера Османа, Рустема Алієва, Уріє Едемому. Дехто з них у ті роки отримав дозвіл на видання своїх романів.

Еміль Аміт народився 24 лютого 1938 року в селі Кутлак Судацького району в родині поета Османа Аміта. Виживши у важкий період перших років депортації, завдяки зусиллям і старанням своєї матері здобув шкільну освіту і мав чимало досягнень на своєму життєвому шляху. Як член спілки письменників СРСР він багато років працював редактором у московському видавництві «Радянський письменник», у відділі літератури братніх народів, де досяг великого успіху у сфері перекладу. Еміль Аміт перекладав так само безліч творів відомих узбецьких авторів російською мовою, а також переклав російською мовою твори кримськотатарських письменників Шаміля Алядіна і Черкеза-Алі. Твори самого Еміля Аміта переведені на узбецьку, азербайджанську і румунську мови [10, с. 445–447; 16].

Ервін Умеров народився в 1938 році в селі Єні-Сала Жовтневого району в сім'ї вчителя. Як і багато його однолітків, шкільну освіту отримав уже в Узбекистані. У часи депортації його сім'я потрапила в Алтиарикський район. Вищу освіту він здобув у Москві в Інституті літератури імені Максима Горького. Свою діяльність він починав з колгоспних полів, пізніше працював слюсарем на нафтопереробному заводі, але з самого дитинства проявляв інтерес до літератури, який з кожним днем збільшувався, попри рід занять. Любов до літератури привела його спочатку в газету «Lenin Вауғаї», а після в одне з великих московських видавництв «Дитяча література». Ця робота припала йому до душі. Саме тут він довгі роки працював, занурившись у барвистий і різноманітний світ літератури, і зарекомендував себе як високопрофесійний перекладач, відомий серед народів СРСР. Ще в роки навчання в Інституті з-під його пера вийшов переклад російською мовою твору Абдулли Каххара «Къабирден давуш». Трохи пізніше він переклав книги Худайберді Тухтабаєва «Тылсымлы къалпакъ» / «Tilimli qalpaq» / «Чарівна шапка», Латіфа Махмудова «Qirg'iyu» / «Яструб перепелятник», «Сырлы мектюп» / «Sırlı mektüp» / «Таємний лист», Отькюра Хашимова «Çöl avası» / «Музика степу», а також роман Черкеза-Алі. Відомий узбецький критик, доктор філологічних наук Пірмат Шермухамедов високо оцінили деякі його твори [18].

Нузет Умеров народився 5 листопада 1931 року в місті Сімферополь, Крим. Закінчивши в 1951 році школу, працював слюсарем, токарем, шахтарем. У 1958 році вступив до Московського літературного інституту імені Максима Горького, а закінчивши у 1963 році навчання, їде у напрямку до Казахстану. Там він став директором відділу у видавництві «Жазушы» / «Письменник» та обіймав посаду головного редактора Державного комітету з питань друку Казахстанської РСР. Переїхавши в Ташкент, працював заступником головного режисера театру імені Навої та заступником директора фонду Спілки письменників Узбекистану. У 1984 році став редактором газети «Lenin Вауғаї» – «Yañi dünya» / «Новий світ».

Нузет Умеров писав двома мовами. У видавництві було видано близько 20 його книжок. Крім того, вийшло друком приблизно 30 книг його перекладів з мов інших тюркських народів російською мовою. Він є автором низки пісень для деяких телевізійних фільмів і мультфільмів [10, с. 450–452; 18].

Уріє Едемова народилася 23 квітня 1938 року в селі Байдар Балаклавського району. Її родина була депортована у Сирдар'їнський район Узбекистану. Закінчивши середню школу, вона вступила до Медичного училища імені Жуковського, закінчивши яке, працювала медсестрою. Пізніше вступила до Ташкентського державного університету на факультет журналістики. У роки навчання в університеті працювала в газеті «Ленин Байрағы», а з 1971 року – редактором у відділі кримськотатарської літератури Ташкентського видавництва імені Гафура Гулама, пізніше стала директором цього ж відділу [10, с. 455].

Повість Уріє Едемової «Омюрлик янімдасынъ» / «Ömürlük yanımdasıñ» / «Все життя поряд» у 1986 році була перекладена і видана узбецькою мовою. Вона переклала кримськотатарською мовою твори багатьох авторів, зокрема повісті І. С. Тургенєва «Биринджи севги» / «Birinci sevgi» / «Перша любов», «Арфе» / «Arfe». У 1977 році Уріє Едемова за твори «Къырмазы гул» / «Qırmızı gül» / «Червона троянда» і «Нишан юзюги» / «Nişan yüzügi» / «Обручка» стала лауреатом премії Ленінського комсомолу Узбекистану [10, с. 457].

Айдер Осман (1 січня 1938 – 20 червня 1997) народився в селі Бешкуртка-Вакуфи району Сеїтлер, Крим. У час депортації він ледь досяг шкільного віку. Доля занесла його до селища Алтиарик Ферганської області Узбекистану. Після закінчення сільської школи він вступив до Маргіланського педагогічного технікуму. Здобувши освіту, працював учителем в Алтиарицькій районній школі. З 1957 по 1960 рік проходить службу в радянській армії. За період служби проходить курси у військових засобах інформації й публікується у військовій газеті. Айдер Осман – письменник великого масштабу. Його твори перекладалися на всі мови народів СРСР. Сам же автор переклав безліч творів з російської та узбецької мов рідною кримськотатарською мовою, а твори кримськотатарських авторів переклав російською та узбецькою мовами. У 1972 році він переклав документальну повість «Дагълар башында» / «Dağlar başında», автором якої була партизанка Зеліха Ніязієва-Керменчиклі, роман Еміля Аміта «Ишанч» / «İşanç» / «Останній шанс» [17, с. 360] і повість «Къырмазы сарыкъ» / «Qırmızı sarıq» / «Червона чалма» з російської мови кримськотатарською, а також низку творів узбецьких авторів кримськотатарською мовою. У його перекладі узбецькою мовою вийшли оповідання письменника і драматурга Юсуфа Болата, п'єса «Dubaralı toy» / «Dubaralı toy» і книга казок та оповідань Василя Сухомлинського «Богъдай башагъы» / «Boğday başağı» / «Колос пшениці». Айдер Османов відомий як письменник, котрий писав трьома мовами. Він також є перекладачем багатьох політичних статей. Водночас він став відомий як автор прекрасних нарисів та суворий критик [10, с. 458].

Самедін Шукурджієв народився 1 березня 1939 року в селі Джабу району Сеїтлер. Середню освіту отримав, працюючи на Ташкентському текстильному комбінаті. Пройшов 4-річну військову службу на флоті. Після повернення з флоту працював у Ташкентському відділі кримінальних інспекцій внутрішніх справ, де й здобув освіту у вищій школі Міністерства внутрішніх справ. Працював у міліції, кілька років – в управлінні внутрішніх справ Джизакської області та Мубарека. Самедін Шукурджієв був письменником, який писав російською мовою. Його твори пізніше перекладалися кримськотатарською мовою [10, с. 463].

У цей період твори таких авторів, як Енвер Аріфов, Аджі-Абла Еміров, Зеліха Ніязієва-Керменчиклі, Абдураман Молла, Емір-Усеїн Чалбаш, Еміль Аміт, Самедін Шукурджієв, часто перекладалися і видавалися рідною мовою [10, с. 467].

У 1990 році в московському видавництві «Радянський письменник» вийшла друком книга «Всі народи великі», до якої увійшли переклади творів багатьох кримськотатарських поетів. Це велика подія для кримськотатарських письменників і всього народу в цілому. Так кримськотатарська поезія була вперше представлена світовому читачеві й читачеві споріднених народів. До цієї книги увійшли твори 34 авторів, а це близько 300 віршів. Укладачем книги став письменник Різа Фазілов, у ній містилися вірші відомих авторів, таких як Арсеній Тарковський, Олександр Дашкевич, Олександр Файнберг, Вадим Шефнер, Микола Старшинов, Олег Дмитрієв, Михайло Дудін, Майя Борисова, Олександр Наумов, Микола Красильников.

Представниками післявоєнної літератури стали Ешреф Шем'ї-заде, Абдуреїм Алтанли, Зія-дін Джавтобелі, Гафар Булганакли, Керім Джаманакли, Решид Мурад, Сеїтумер Емін, Енвер Селямет, Черкез-Алі, Різа Халід, Амет Мефаєв, Джеваїре Меджитова, Ремзі Бурнаш, Юнус Теміркая, Леман Сулейман та ін. [10, с. 472–473].

Післявоєнна творча діяльність **Ешрефа Шем'ї-заде** (21 червня 1908 – 11 березня 1978) полонила серце кримськотатарського народу. У 1942 р. після звільнення з табору письмен-

ник деякий час жив у Ферганській області Узбекистану, де працював у газеті «Комуна» на посаді відповідального секретаря. Відомий літератор переклав безліч творів з узбецької мови кримськотатарською. У 1972 році ним були перекладені кримськотатарською мовою вірші відомої народної поетеси Зульфії і видані у вигляді книги «Бютюн йырларым сизге» / «Bütün yırlarım sizge» / «Всі мої пісні для вас» [10, с. 473–476]. Його перший вірш (сонет) написаний у 1926 році переклала Ольга Голубева російською мовою.

Мамбет Аблялімов (2 травня 1935 – 1990) народився в місті Джанкой, Крим. У роки депортації жив у районі Уйчі Наманганської області. Як прекрасний поет-лірик багато уваги приділяв героїчним образам, які відважно б'ються на війні. Його нариси й вірші опубліковані в багатьох колективних збірках. У 1982 році він переклав узбецькою мовою і видав роман Черкеза-Алі «Сабалар къучагьында» / «Sabalar quçağında» [10, с. 489].

Юрій Османов (1 квітня 1941 – 7 квітня 1993) народився в селі Буюк-Къаралез у родині землероба, легендарного розвідника, засновника національного руху. Він переклав твори відомих кримськотатарських класиків, зокрема Бекіра Чобан-заде, Амдія Герайбая та ін. Юрій Османов вважав Бекіра Чобан-заде своїм учителем і наставником. Теми його віршів були пов'язані з мовою, рідним краєм і переживаннями про майбутнє народу, що хвилювало письменника протягом усього життя [10, с. 494].

Юнус Теміркая народився 3 січня 1915 року в селі Уркуста Балаклавського району. У ранньому дитинстві став сиротою – його батьки і п'ять старших братів померли від голоду в 1921 році. Маленького Юнуса забрала до себе бабуся, яка жила в Бахчисараї [10, с. 495].

Перший вірш Юнуса Теміркаї «Яш ишчи достума» / «Yaş işçi dostuma» / «Молодому другові робітнику» було опубліковано в ялтинській газеті «Ударник». Під час навчання в інституті працював редактором факультетської рукописної газети «Яш къалемлер» / «Yaş qalemleler», з кожним днем все більше прив'язувався до літературної діяльності. У 1939 році закінчив навчання і потрапив в село Буюк-Бараш як директор школи. У цей період він активно публікував свої вірші й переклади творів російських авторів рідною кримськотатарською мовою [10, с. 496].

Закір Куртнезір народився 12 грудня 1933 року в селі Варнаутка Балаклавського району. Закінчивши Наманганський державний педагогічний інститут, працював шкільним учителем. Потім отримав місце в районній газеті, водночас навчаючись заочно на факультеті журналістики Ташкентського державного університету. Перші його вірші, написані узбецькою мовою, опубліковано в узбецькій газеті. Після писав рідною мовою і публікувався у газеті «Ленин Байрагьы», з часом ставши постійним автором у цій газеті. Його твори увійшли до колективних збірок «Баарь эзгилери» / «Baar ezgileri» (1957), «Догьмушлар» / «Doğmuşlar» (1964), «Октябрь ёлунен» / «Oktâbr yolunen» (1968), а також публікувалися в журналі «Йылдыз».

Деякий час Закір Куртнезір вів програму «Инсанлар ве такьдирлер» / «İnsanlar ve taqdirler» / «Люди і долі» на телебаченні. Письменник, котрий приділяв увагу релігійним питанням, заснував при Муфтіяті газету «Хідаєт», яка виходила щомісяця. У 1995 році на I Курултаї Кримських мусульман був обраний на посаду заступника Муфтія з питань друку та релігійної освіти й у 1999 році вже II Курултаї його обрали на цю ж посаду повторно. Муфтіятим були видані переклади з турецької на кримськотатарську мову книг «Ибадетлер ве дуалар», «Къур'ан элифбеси», «Рамазан ве ораза», «Ислям динимиз» та ін. У 1998 році у співавторстві з турецьким учителем Саїдом Дізенем вийшла друком книга «Къур'ан-ы Керим ве изаатлы манасы». Як досвідчений перекладач Закір Куртнезір опублікував свій переклад з турецької на кримськотатарську твір Джафери Сейдамет Киримера «Nurlu qabirlet» в журналі «Yıldız»/«Йылдыз» [10, с. 505–506; 9, с. 182].

Аблязіз Велієв народився 25 жовтня 1939 року в селі Коз Судакського району, Крим. У період депортації його родина потрапила в Катакурганський район Самаркандської області. Ще в шкільні роки писав новини й публікував статті, працюючи в районній узбецькій газеті. Після того як почала видаватися газета «Lenin Bayrağı» / «Ленин байрагьы», він вивчав літературну норму рідної мови.

Аблязіз Велієв повернувся на Батьківщину в 1991 році. У Криму починається його активна творча діяльність – пише прозу, активно займається перекладами, багато його віршів стали відомими піснями. Композитори Мемет Арсланов, Февзі Алієв, Едіп Асанов, Сервер Какура та ін. написали музику на його вірші.

У 2001 році вийшов його розмовний словник «Къзырымтатарджа сёйлешемиз» / «Говоримо кримськотатарською». У перекладі Аблязіза Велієва видано твір казансько-татарського письменника Фатіха Карімія «Мирза къзы Фатим». У той же рік він заснував сатиричний журнал «Ха-ха-ха», редактором якого став сам [10, с. 507–508].

Вище ми вже згадували, що вірші та маленькі оповідання кримськотатарських авторів можна було прочитати українською мовою у «Кримській світлиці». Одним з таких авторів був Аблязіз Велієв. В цій газеті можна прочитати його твори в перекладі українською.

Айше Кокієва одна з сучасних перекладачок. Її можна віднести до перекладачів професіоналів, яка дуже якісно перекладає закордонних класиків кримськотатарською мовою. Багато перекладів Айше Кокієвої здійснені з мов оригіналів. Вона перекладає з німецької, англійської, італійської та перської. Можемо припустити думку, що школа художнього перекладу почала формуватися і потужно розвиватися у часи Гаспринського. Потім попри складні умови продовжувала розвиватися у радянські часи. Художні твори перекладалися як з російської, так і з інших мов. Гаспринський свого часу переклав «Робінзона Крузо» Данієля Дефо. Юсуф Болат переклав «Ріккі-Тіккі-Таві» Редьярда Кіплінга кримськотатарською. 1940 році було перекладено казки Андерсена. На жаль, протягом століть школа перекладу так і не сформувалася. Айше Кокієва багато працювала поруч з такими відомими діячами, які з часів депортації намагалися зберегти мову й літературу тощо. Вони також розвивали переклад та перекладацьку діяльність.

Повернення на Батьківщину знову у 90-х роках зупинило процес розвитку мови, літератури, а також і розвиток художнього перекладу. Настали важкі часи для всього народу. Перед кримськими татарами постали великі труднощі: проблеми житла, роботи, існування. Все це не давало можливості розвитку досліджуваної нами галузі. У 2000 роках у результаті великих зусиль кримськотатарської інтелігенції, меджлісу на чолі з лідером кримськотатарського народу ситуація дещо покращується. Проте залишається багато не розв'язаних питань в плані державної підтримки у напрямку збереження та розвитку кримськотатарської філології, перекладознавства, історії, культури тощо. Тому більшість з поданих нижче сучасних художніх перекладів ми маємо тільки у шкільних підручниках. І вже з 2018 року, після подій 2014 року, внаслідок яких Крим став окупованою територією. В умовах окупації почали видаватися окремі збірки перекладів художніх творів.

Айше Кокієва народилася 8 листопада 1956 року у місті Шахрізабз Кашкадар'їнської області, Узбекистан. Кримськотатарська поетеса. У 1978 році закінчила факультет кримськотатарської мови та літератури Педагогічного інституту міста Ташкент. Працювала в газеті «Ленин байрагы», у 1979–1983 роках була редактором Ташкентського видавництва імені Гафура Гуляма, у 1983–1998 – завідувачем відділу поезії журналу «Йылдыз»; у 1995 – працювала у Таврійському національному університеті; у 1998 – старшим викладачем кафедри кримськотатарської літератури. Її ім'я стало відоме читачам ще у 1975 році завдяки віршам «Ягъмур» («Дош») та «Арзуларым» («Мрії мої»). Авторка збірки «Къысметим меним» («Доле ти моя», Ташкент, 1988), «Талийим меним» («Талан мій», Сф., 2008). Її поезії опубліковані також у колективних збірках «Мир полон песен», «Къарылгъачлар» («Ластівки»; обидва 1982), «Джесарет» («Мужність», 1986; усі – Ташкент), поема «Джетемен» («Полярна зірка», 1985), «Все народы велики» (Москва, 1990), «На нашій, не своїй землі» (кн. 1, 1995), «Кунештен бир парча – Окрушина сонця» (2003), «На світловидності» (2009; усі – Київ) [Закир Куртнезир 2000, 216]. Крім того, Айше Кокієва писала та продовжує писати дитячі твори. Останні роки багато працює над перекладами творів як західноєвропейських, так і східних авторів. Її переклади можна побачити у підручниках з літератури за 9-й та 10-й класи.

Переклади: Абулкасима Фірдавсі «Шахнаме», Мігель де Сервантес Сааведра «Дон Кіхот», Йоганн Вольфганг фон Гете «Фауст» («Фауст»), Данте Аліґ'єрі «Божественна комедія» («Ильяхий комедия. Джеэннем»), Вільям Шекспір «Гамлет» («Хамлет»).

Мистецтво перекладу є одним із найважливіших засобів і способів захистити збагачення літератури споріднених або близьких політично, територіально і культурно народів. Сьогодні неможливо уявити розвиток художньої літератури без перекладу.

Раніше перекладачі намагалися ознайомити свого читача з творами відомих російських та світових авторів – Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Толстого, Тургенєва, Чехова, Гоголя, Горького, Островського, Шолохова, Серафимовича, Маяковського, Навої, Нізамі, Шота Руставелі та ін. Після Другої світової війни письменники здебільшого перекладали сучасних російських та узбецьких авторів, твори яких також стали надбанням кримськотатарської літератури.

Починаючи з 1957 року в газеті «Ленин байрагы», а з 1976 року в журналі «Йылдыз» активно публікувалися кримськотатарською мовою твори авторів споріднених народів. У цей період було перекладено та опубліковано безліч творів. У 1970 році Черкез-Алі видає збірку віршів «Къайнар чокъракъ башында», до якої увійшли твори узбецьких поетів, перекладені кримськотатарською мовою. Сеітумер Емін переклав роман Айбека «Мукъаддес къан» (1970). Ешреф Шем'ї-заде переклав вірші узбецької народної поетеси Зульфії й видав книгу «Бутюн йырларым сизге» (1972). Айдер Осман переклав роман Ш. Рашидова «Гъалиплер». Черкез-Алі та Різа Халід переклали поему «Кашмир тюркюси» Ш. Рашидова і видали збірку віршів поетів народів 15 республік СРСР «Мерабанъыз, достлар!» (1975). У перекладі Черкеза-Алі вийшла друком збірка віршів узбецьких поетів і поетів інших народів «Сабалар хайыр!» (1982). Джевдет Аметов переклав твір казансько-татарського поета Адхата Сеногула «Яшлыкъ абидеси» (1979); разом з Аблязізом Велієвим видали збірку перекладених віршів «Голуб Миру» / «Тынчлыкъ гогерджини» (1989). Черкез-Алі із Шакіром Селімом переклали роман Хаміда Гулама «Вічність» / «Эбедийлик» (1981).

До згаданих перекладачів кримськотатарською мовою можемо також додати таких авторів, як Решид Мурад, Айдер Осман, Різа Фазил, Білял Мамбет, Аблязіз Велієв, Шакір Селім, Юнус Кандим та ін. Водночас слід відзначити роботу російських авторів, адже вони, перекладаючи твори кримськотатарських письменників російською мовою, познайомили читачів усього Союзу з роботами окремих авторів. У Москві та Ленінграді були видані російською мовою романи Шаміля Алядіна «Эгер севсень» (1964), «Рузгярдан саллангъан фенерлер» (1982), Юсуфа Болати «Саф юреклер» (1987), Черкеза-Алі «Сабалар къучагъында» (1978), роман Еміля Аміта «Ішанч» (1988), збірка повістей та оповідань «Юксекликнинъ сырлары» (1988), збірка повістей Шаміля Алядіна «Теселли» (1985), Різи Халіда «Дагъ озени» (1965), «Севгини шерефлеп» (1969), «Шиирлер» (1979), «Эрылгъан» (1981), «Лейтенантлыкъ йыллары» (1986), збірки віршів Черкеза-Алі «Улукълар» (1986), Біляла Мамбета «Ойнакъ ат» (1988) [10, с. 539–540].

У Ташкенті узбецькою мовою вийшли друком збірка віршів кримськотатарських поетів «Чечеклер вадийси» (1968), книга Еміля Аміта «Кок къушагъы» (1980), збірка оповідань Ервіна Умерова «Коктал ёлу» (1972), збірки віршів і казок Б. Мамбета «Медиханынъ тайчыгъы» (1979), «Али ве аюв» (1986), роман Черкеза-Алі «Сабалар къучагъында» (1985), збірники оповідань і повістей Уріє Едемовеї «Къара козьлер» (1985), «Омюрлик янымдасынъ»; С. Нагаєв переклав роман Ісмаїла Гаспринського «Дар ур-Рахат мусульманлары» (1998), обрані оповідання Ервіна Умерова «Къара поездлар» (2000).

Російською мовою побачили світ збірка оповідань та повістей Шаміля Алядіна «Ешилъ япынджалы къыз» (1969), збірка творів різних авторів «Омюримизнинъ кунълери» (1958), А. Алтанли «Эбедий алев» (1976), збірка віршів Черкеза-Алі «Солмаз чечеклер» (1975). Над перекладами твору кримськотатарських авторів працювали такі перекладачі: А. Белякова і Ф. Калунцев, М. Дудін і О. Мальцев, О. Шестинський і В. Цибін, О. Дмитрієв і М. Борисова,

А. Одинцов і Е. Арбенін, Б. Кежун і А. Зирін. Крім того, плідно працюють кримськотатарські письменники, які закінчили Інститут літератури імені Максима Горького: Ервін Умеров, Еміль Аміт, Нузет Умеров. Вони майстерно перекладали на російську мову твори з кримськотатарської, а також твори, написані узбецькою, розширюючи таким чином їхню читацьку аудиторію [10, с. 541].

Після кожної ночі настає світанок. Перебудова Горбачова стала поштовхом вирішення кримськотатарського питання щодо повернення на історичну Батьківщину.

Вже в 1988–1989 роках почалося масове повернення корінного населення в Крим. Кримськотатарська література депортаційного періоду, як і літератури багатьох споріднених народів, відображає політику своєї епохи. Однак тиск і гноблення кримськотатарського народу були набагато жорсткішими й суворішими.

Багато кримськотатарських письменників так і не змогли повернутися та приєднатися до руху повернення на Батьківщину свого народу. Такі як: Ешреф Шем'ї-заде, Абдуреїм Алтанли, Керім Джаманакли, Гафар Булганакли, Абдулла Дерменджі, Фетта Акім, Алім Фетислямов, Раїм Тинчеров, Юсуф Болат та ін. Ті, хто повернувся, зокрема Мамбет Аблялімов, Куртсеїт Амет, Джевдет Аметов, Шаміль Алядін і Айдер Осман, прожили на Батьківщині лише короткий час [10, с. 563–564].

Однак все-таки в цей період у галузі перекладу тривала робота. У 1996 році у перекладі Шакіра Селіма в Польщі були видані книги «Къырым сонетлери» / «Кримські сонети» польською та кримськотатарською мовами. Перекладаються і видаються твори Т. Шевченка. У 1999 році двома мовами – українською та кримськотатарською – побачила світ книга під назвою «Узакъ ве якъын Шевченко» / «Далекий і близький Шевченко» [12]. Поезії, що увійшли до неї, були перекладені в основному Шакіром Селімом, Аблязізом Велієвим, Юнусом Кандимом. Ця прекрасна книга – видання, яке відіграє важливу роль у зближенні між кримськотатарським і українським народом та літературами, свідчення зміцнення дружби, взаємопідтримки й взаєморозуміння. Вступне слово в цій книзі написав відомий український учений, літературознавець, великий друг кримськотатарського народу О. І. Губар. Він зробив величезний внесок у спільний розвиток кримськотатарської та української літератури [10, с. 572–573].

Шакір Селім народився 10 квітня 1942 року в селі Буюк-Ас Акшейхського району, Крим. Під час депортації у дворічному віці разом з родиною потрапив до Джамбайського району Самаркандської області у складі УРСР, а після переселився в місто Самарканд. У 1974 році Шакір Селім закінчив філологічний факультет Самаркандського університету. Протягом 11 років працював учителем початкової школи в Джамбаї, з 1971 року став кореспондентом газети «Ленин байрагы» у Ташкенті й очолив відділ з кримськотатарських передач Самаркандського обласного радіо. У 1989 році поет повернувся до Криму, де обійняв посаду заступника редактора газети «Достлукъ – Къырым», що видавалася кримськотатарською мовою в Сімферополі. Перші його вірші були опубліковані в пресі у 1963 році. Новизна стилю і тематики поезії Шакіра Селіма привертала особливу увагу читача, тож його вірші стали постійною рубрикою на сторінках газети «Ленин байрагы», а пізніше 1997 року був головним редактором журналу «Йылдыз».

Гарний літератор, поет, публіцист і талановитий перекладач. Після повернення на Батьківщину плідно працює в галузі перекладу.

У сфері перекладацької діяльності поет зарекомендував себе як серйозний фахівець, досягши значних успіхів. Він перекладав рідною мовою твори О. Пушкіна – поему «Кавказ эсири» / «Кавказький бранець» і «Кучюк фаджыалар» / «Маленькі трагедії», вірші М. Лермонтова, поему А. Твардовського «Хатыра укьугъы» / «По праву пам'яті», поему Т. Шевченка.

Він тісно співпрацює з Кримським драматичним театром і робить величезний внесок у його становлення та розвиток. На сцені цього театру були поставлені перекладені Шакіром Селімом п'єси Миколи Гоголя «Евленюв» / «Одруження», Мустафи Каріма «Ай тутулгъан геджеде» /

«У ніч спійманого місяця», В. Шекспіра «Макбет», які завоювали серця глядачів. За переклад останнього твору він разом з колективом театру отримав недержавну нагороду Автономної Республіки Крим. Так само за переклад збірки «Кримські сонати» / «Къырым сонетлери» Адама Міцкевича кримськотатарською мовою і видання двох книг кримськотатарською та польською мовами у 1997 році Шакір Селім був нагороджений фондом «Покуль» за внесок і підтримку польської культури. За плідну роботу і величезний внесок, високий професіоналізм і майстерність поет отримав почесну грамоту від Верховної Ради Автономної Республіки Крим [10, с. 485].

Юнус Кандим народився 4 вересня 1959 року в радгоспі Аккурган Аккурганського району Ташкентської області. У 1981 році закінчив відділення кримськотатарської мови та літератури Ташкентського державного педагогічного інституту. У 1981–1989 роках працював у газеті «Ленин байрагы». У 1989 році повернувся до Криму, де працював у газетах «Достлукъ» і «Янъы дюнъя». У 1993–1996 роках обіймав посаду голови Кримськотатарського культурного вакуфу. У 1996–2000 роках повернувся до роботи в газеті «Янъы дюнъя», але вже як директор відділу літератури та історії. З 2001 року Юнус Кандим працював головним редактором у комітеті Української інформаційної політики Сімферопольського Всеукраїнського інформаційно-культурного центру і водночас був головою адміністративно-видавничого центру. Крім того, з 1999 року продовжує працювати на посаді голови Спілки молодих письменників [10, с. 579].

В останні роки його основною перекладацькою діяльністю була робота над творами кримськотатарського письменника Джингиза Дагджи. Як відомо, цей письменник багато років прожив на чужині й з метою розширення читацької аудиторії писав свої твори турецькою мовою. Його романи «Олар да инсан эдилер» / «Вони теж були людьми», «Анама мектюплер» / «Листи для матері», «Юртуны гъайып эткен адам» / «Людина, яка втратила Батьківщину», «Къоркъунч йыллар» / «Страшні роки» були перекладені Юнусом Кандимом кримськотатарською мовою. Він також видав книгу про Джингиза Дагджи. Водночас перекладає і видає поему Т. Шевченка «Кавказ» (у 2001 році поема була перекладена ним чотирма мовами – українською, російською, англійською, кримськотатарською і видана у вигляді однієї книги), перекладає вірші Лесі Українки, оповідання і повісті Михайла Коцюбинського, а також твори сучасних письменників і поетів – Ю. Мушкетика, П. Мовчана, М. Мирошніченка, В. Басирова та інших авторів кримськотатарською мовою [10, с. 580].

Твори Джингиза Дагджи перекладалися з турецької кримськотатарською і почали видаватися 1992 року. Дослідниками й перекладачами його творів були в основному Юнус Кандим і Аділе Емірова, котрі відповідально поставилися до цього як до надбання кримськотатарського народу.

У журналі «Йылдыз» у перекладі Ю. Кандима публікувалися твори Дж. Дагджи «Олар да инсан эди» (в номерах 1992, 1993, 1994 роки), «Юртуны гъайып эткен адам»; у газеті «Янъы дюнъя» – твір «Анама мектюплер» / «Листи для матері» (1996 рік, 1, 8, 15, 22 і 29 листопада) та уривки з роману «Янсылар» / «Віддзеркалення» (1998 рік, 31 січня). Уривки з роману «Янсылар» також були перекладені російською мовою Аділе Еміровою та опубліковані в газеті «Голос Криму»: (1994 рік, 8, 12, 26 березня; 1995 рік, 10 березня; 1998 рік, 6 березня і 10 квітня) [10, с. 598].

Діяльність **Аділе Емірової** пов’язана з творами Джингиза Дагджи, а саме з їх перекладом на російську мову, завдяки чому вони стали доступними російськомовному читачеві.

Останні 20 років перекладацька діяльність набула значного розвитку. Кримськотатарською мовою перекладаються як твори зарубіжних авторів, так і українських, а також твори кримськотатарських письменників на українську. Багато перекладів опубліковано у журналі «Йылдыз» та інших кримськотатарських виданнях.

Переклади також представлені у шкільних підручниках з кримськотатарської літератури для предмета Інтегрований курс «Література» (кримськотатарська та зарубіжна). Наприклад,

починаючи з 5-го класу, учні можуть прочитати твори англійських, французьких, німецьких, італійських, а також східних авторів кримськотатарською мовою у підручнику Аліє Веліулаєвої Інтегрований курс «Література» (кримськотатарська та зарубіжна) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою. (2013 р.). Зокрема у розділі Джиан едебияты (зарубіжна література) кримськотатарською мовою подано такі твори: Оскар Уайльд «Щасливий принц» («Бахтлы шехзаде») у перекладі Л. Сейтхалілової [3, с. 176–183], Марк Твен «Пригоди Тома Соєра» («Том Соєрнинь сергузештлери») у перекладі Ю. Кандима [3, с. 184–197], Ернест Сетон-Томпсон «Лобо» («Лобо») у перекладі З. Бекірової [3, с. 198–204].

У підручнику за 7-й клас (Веліулаєва Аліє. Інтегрований курс «Література» (кримськотатарська та зарубіжна): підручник для 7-го класу для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою. 2015 р.) наведено переклади таких творів: Даніель Дефо «Робінзон Крузо» («Робинзон Крузо») [4, с. 204–218], Джеймс Олдрідж «Останній дюйм» («Соньки дюйм») [4, с. 121–134].

У підручниках за 9-й клас (Кокієва А. Інтегрований курс «Література» (кримськотатарська та зарубіжна): підручник для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою. – 2017 рік, та Кокієва А. «Література» (кримськотатарська та зарубіжна): для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою – 2009 рік) можна ознайомитися з перекладами таких творів: Джордж Гордон Байрон поема «Паломництво Чайльд Гарольда» («Чайльд Гарольднинь зиярети») у перекладі Шер'яна Алі [7, с. 306–312; 8, с. 278–283], Йоганн Вольфганг фон Гете «Фауст» («Фауст») у перекладі Айше Кокієвої [7, с. 285–297; 8, с. 259–270], Жан Батист Мольєр «Міщанин-шляхтич» («Корьмемиш задекян» комедія) у перекладі Шакіра Селіма [7, с. 259–277; 8, с. 240–251], Данте Аліг'єрі «Божественна комедія» у перекладі Айше Кокієвої [7, с. 210–223; 8, с. 194–206], Вільям Шекспір «Гамлет» («Хамлет») у перекладі Айше Кокієвої [7, с. 234–253; 8, с. 217–235].

У підручнику за 11-й клас за авторством А. Веліулаєвої (Інтегрований курс «Література» (кримськотатарська та зарубіжна): підручник для учнів 11-го класу загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою) у розділі «Зарубіжна література» (Джиан едебияты) у підрозділі «Розвиток світової літератури ХХ століття» подаються такі твори: Оскар Уайльд «Вірний друг» («Садыкъ дост») у перекладі Л. Сейтхалілової [2, с. 392–404], вірші Редьярда Кіплінга («Васиет», «Эгер», «Узакъ Амазонка», «Бозтюз козьлер – сютмавы тань») у перекладі Шер'яна Алі [2, с. 408–411], оповідання Ернеста Хемінгуея «Старий і море» («Къарт ве денъиз») у перекладі Мунівер Меджитової [2, с. 415–417], Чингіза Айтматова («Ана тарласы») у перекладі Аблязіза Велієва [2, с. 432–450].

У російських перекладах кримськотатарська література для дітей з'являлася від початку ХХ ст. (скажімо, видавництвом Г. Ф. Мириманова у серії «Библиотека школьника» 1927 р. була видрукувана «Татарочка Эсьма» Тимурджана Одабаша у перекладі Я. Богдановича з малюнками А. Андронова). Натомість в українських перекладах кримськотатарська дитяча література почала широко з'являтися лише за часів Незалежності: входила до тематичних антологій, хрестоматій і підручників, друкувалася окремими книжками, як-от: «Жовта мить» Ю. Кандима (К., 1999), «Моя Батьківщина» (Сімферополь, 2002) та «Мій друг Руслан» (Сімферополь, 2000) Н. Умерова тощо.

Неодноразово з'являлися окремі видання та збірники кримськотатарських народних казок, як от: «Сівач перлів» (К., 1990), «Мудра Джиранча» (К., 1999), «П'ять грон винограду» (Сімферополь, 2004), «Чарівне кільце» (Сімферополь, 2006), «Кримськотатарські народні казки та легенди» (Сімферополь, 2002 ; К., 2007), «Золоте яблуко» (Сімферополь, 2008) та ін. Зрештою, у 2010 р. читач отримав зібрання кращих перекладів українською Ольги Тимохіної та Данила Кононенка творів нашого сучасника, класика кримськотатарської дитячої літератури Нузета Умерова [23].

У 2006 році було перекладено оповідання Аміта Еміля «Севгиден кучьлю»: икяе / «Сильніше за любов» перекладачем був Д. Кононенко [17].

Останні роки багато поетів і письменників роблять спроби перекладати сучасну та класичну кримськотатарську літературу. За останні 3–4 роки в Україні побачили світ багато збірок перекладів, а також є переклади у Збірці творів фольклору і літератури VIII–XX ст. (Кримськотатарська література / Л. С. Юнусова) [11]. Варто зазначити, що розвитку перекладу сприяє щорічне видання збірки «Кримський інжир», у якій в рубриці перекладу розміщуються найкращі твори, що пройшли за конкурсом й були обрані представниками журі.

Художній переклад періоду депортації (1944–1987 рр.) досяг професійного рівня. Розвиток перекладацької діяльності зумовлений відсутністю на той час класичної кримськотатарської літератури або її недоступністю для широкого загалу. Як підґрунтя для розвитку кримськотатарської мови, літератури й перекладу можна впевнено розглядати заснування газети «Ленин байрагы», а пізніше і журналу «Йылдыз». Повернення на Батьківщину з 1987 року стало радісною подією, що вселила надію на життя і розвиток, проте цей період був дуже важким, забирав багато сил і років на адаптацію в нових непростих умовах, часто непридатних для життя людини. Все це спричинило черговий занепад як рідної мови кримськотатарського народу, так і його літератури та перекладу. Попри безліч труднощів і втрати, журнал «Йылдыз», газети «Къырым» і «Янъы дюнъя» відродили свою діяльність у Криму.

Відкрилися національні школи та спеціальності, а пізніше і кафедри кримськотатарської мови та літератури. Письменники й поети вже на Батьківщині продовжили свою творчу діяльність. Багато з них і в наші дні займаються художнім перекладом, проте досі ще не створили школу перекладу. Можна з упевненістю сказати, що художній переклад безумовно збагачує літературу і культуру будь-якого народу. У цьому переконані й кримськотатарські викладачі, письменники й поети, оскільки їхня діяльність є явним і беззаперечним підтвердженням важливості досліджуваного нами виду творчої діяльності.

Сьогодні кримські татари перекладають твори зарубіжних класиків кримськотатарською мовою, а також знайомлять українських читачів як з фольклором, так і класикою кримських татар. Разом з молодими українськими поетами, перекладачами (аматорами) беруть участь у «Кримському інжирі». Кожного року готується збірка де можна прочитати вірші кримськотатарською мовою, а також деякі твори як сучасників, так і відомих письменників в оригіналі та в перекладі. Також з 2018 року вийшли у світ кримськотатарська проза українською три збірки під назвою: «І народився день», «Алім», «Мердивен» [24; 25; 26].

«І народився день». До збірки увійшли прозові твори кримськотатарських письменників: від Ісмаїла Гаспринського до сучасних письменників. Творчість цих письменників нерозривно пов'язана з Батьківщиною, навіть якщо через лиху долю довелося творити далеко від рідного краю. До цієї збірки увійшли твори, що складають «канон» національної літературної спадщини, а їхніх авторів справедливо вважають виразниками традицій і прагнень кримськотатарського народу. Сподіваємося, що ознайомлення з художньою літературою допоможе широкому колу читачів краще зрозуміти національний характер, прагнення, систему життєвих поглядів кримських татар, їхні світоглядні настанови й цінності. Твори Юсуфа Болата «Отара овець, що загинула в бурю», «А я тут отака» переклад Шахсніє Дегерменджи, уривок з роману «Алім» (уривок з роману) переклад Т. Сеітяг'яєвої, твори Шаміля Алядіна «Запрошення на банкет диявола» (уривок з повісті) переклад Володимира Даниленко, «Я – ваш цар і бог» (уривок з повісті) переклад Надії Гончаренко, твори Уріє Едемовій «У місячну ніч» (уривок з роману) переклад Майє Абдулганієвої, «Мати загиблого солдата» переклад Данила Кононенка, твір Шевкета Рамазанова «Кривавий хліб» переклад Данила Кононенка, твори Ервіна Умерова «Самотність» переклад Надії Гончаренко, «Дозвіл» переклад Віктора Гуменюка, твір Таїра Халілова «До останнього подиху» переклад Лідії Любімової [24].

«Алім». Це історичний роман кримськотатарського письменника Юсуфа Болата, написаний упродовж 1939–1940 рр. Тут розповідається про дитинство і юність Аліма, який пізніше став знаменитим захисником знедолених селян Криму, – таким собі кримськотатарським Усти-

мом Кармелюком; про те, які життєві обставини спонукали його стати розбійником. У романі доволі повно розкрито наслідки колоніальної політики Російської імперії в Криму, зокрема – примусове переселення корінних мешканців на чужину. Наскрізна тема роману – доля людини, яка силою обставин опинилась по інший бік закону. Образ головного героя постає через змалювання його взаємин зі спільнотою, його ставлення до навколишньої дійсності, його спроби вирішити проблеми, що хвилюють кримських татар. Переклад Таміли Сеітяг'яєвої [26].

«Мердивен». Книжка представляє творчість класика кримськотатарської літератури, письменника, поета і публіциста Шаміля Алядіна (1912–1996) До видання включено чотири твори: оповідання «Мердивен», роман «Запрошення на бенкет диявола», автобіографічну повість «Я – ваш цар і бог» і публіцистичний нарис «Жертви Кремля», що відображають драматичний життєвий шлях самого автора, і трагічну долю кримськотатарського народу у XX столітті. Ці твори спонукають не лише замислитися про історичні події, а й емоційно долучитися до розуміння трагічного минулого кримськотатарського народу [25].

Безумовно, наша робота передбачає подальші дослідження, однак вважаємо за необхідне представити вашій увазі класифікацію періодів розвитку перекладу кримськотатарської мови:

1. Епоха зародження та активного розвитку перекладу за часів Золотої орди й Кримського ханства (XIV–XVIII ст.)
2. Переклад у період Національно-культурного відродження XIX ст.
3. Переклад у радянський період (1921–1944 рр. та 1957–1987 рр.).
4. Переклад за часів формування незалежної України та сьогодення сучасного кримськотатарського перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бессараб О. В., Арнаутова А. Р., Емірамзаєва А. С. Становлення кримськотатарської перекладацької традиції з XIII ст. до 30-х років XX ст. *Вчені записки. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 32 (70). № 4. Ч. 2. 2021.
2. Велиулаєва А. Къырымтатар ве джиан эдебияты (интегрирленген курс): 11-инджи сыныф талебелери ичюн дерслик. Сімферополь, 2011.
3. Велиулаєва А. Къырымтатар ве джиан эдебияты. Интегрирленген курс. Окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан мектеплер ичюн 5 сыныф дерслик. Сімферополь, 2013.
4. Велиулаєва А. Алиєва Л., Муртазаєва Г. Интегрирленген курс «Къырымтатар ве джиан эдебияты»: 7 сыныф, окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан умумтасиль мектеплери ичюн дерслик. Чернівці, 2015.
5. Ыылдыз, 2010, № 6.
6. В. Даниленко. Самотній пілігрим. Сучасна кримськотатарська проза. / Упоряд. В. Даниленко. К.: Видавець Даниленко, 2003. 420 с.
7. Кокиєва А. Къырымтатар ве четель эдебияты: 9-ынджи сыныф талебелери ичюн. Сімферополь, 2009.
8. Кокиєва А. Интегрирленген курс «Къырымтатар ве джиан эдебияты»: 9 сыныф, окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан умумтасиль мектеплери ичюн дерслик. Чернівці, 2017.
9. Куртнезир З. Къырымтатар эдиплери Омюр ве яратыджылыкълар акъкъында къыскъа малюматлар. Акъмесджит, 2000.
10. Фазылов Р., Нагаєв С. Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы. Къыскъа бир назар. Симферополь, 2001.
11. Юнусова Л. С. Кримськотатарська література. Сімферополь, 2000.
12. Узакъ ве якъын Шевченко [Текст] Далекий і близький Шевченко: пер. вибр. творів Т.Шевченка кримськотат. мовою / Т. Г. Шевченко; авт. передм. О. І. Губарь, упоряд. В. М. Басиров, редактор кримськотатарських текстів Ю. У. Кандим. Сімферополь, 1999.
13. А. Ф. Кокієва. Дібаг Мамут. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26343 (дата перегляду: 10.11.2021).
14. Черкез Али. Ана Юрт. URL: <https://ana-yurt.com/qrt/content/cherkez-ali-1925> (дата звернення: 25.10.21).

15. Аміт Еміль біографія. Українська літературна газета. URL: <https://litgazeta.com.ua/biohraftiya-korotko/ amit-emil-biografia/> (дата звернення: 27.10.21).
16. Амит Эмиль. Ишанч : роман. Ташкент : Эдебиат ве санъат нешр., 1986. 360 с.
17. Аміт Еміль Севгиден кучьло: икяе / Сильніше за любов: Оповідання / пер. Д. Кононенко. Къарылгъачлар дуасы = Молитва ластівок: Къырымтатар несиринаинъ антологиясы: XX–XXI асыр / тертип эткенлер: Ю Къандым, М. Мирошниченко. Киев : Етнос, 2006. Экинджи китап. С. 639 – 659.
18. Умеров Ервін біографія. Українська літературна газета. URL: <https://litgazeta.com.ua/biohraftiya-korotko/umerov-ervin-biografia/> (дата звернення: 27.10.23).
19. Нузет Умеров (нар. 1931). URL: https://pidru4niki.com/71049/literatura/nuzet_umerov_nar_1931 (дата звернення: 28.10.23).
20. Данте Аліг'єрі. Біографія. Бібліотека Української Літератури. URL: <https://www.ukrplib.com.ua/bio-zl/printit.php?tid=4285m> (дата звернення: 28.10.23).
21. Оскар Уайльд. Вірний друг. Бібліотека Української Літератури. URL: <https://www.ukrplib.com.ua/world/printit.php?tid=273> (дата звернення: 25.10.23).
22. Виповнилось 95 років з дня народження Дженгіза Дагджі. ҚНА Агенство «Кримські Новини». URL: <http://old.qha.com.ua/ru/politika/ispolnilos-95-let-so-dnya-rojdeniya-djengiza-dagdji/143532/> (дата звернення: 28.10.23).
23. Наталя Марченко URL: <https://chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/67> (дата звернення: 24.01.23).
24. І народився день: Кримськотатарська проза українською URL: <https://book-ye.com.ua/catalog/ukrayinska-klassyuka/i-narodyvsya-den-krymskotatarska-proza-ukrayinskoju/>
25. Шаміль Алядін «Мердивен: Кримськотатарська проза українською» URL: <https://book-ye.com.ua/catalog/ukrayinska-klassyuka/merdyven-krymskotatarska-proza-ukrayinskoju/>
26. Юсуф Болат «Алім: Кримськотатарська проза українською» URL: <https://book-ye.com.ua/catalog/ukrayinska-klassyuka/alim-krymskotatarska-proza-ukrayinskoju/>
27. Кримська світлиця. Всеукраїнська літературно-художня і публіцистична газета. Засновники: Весукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Кримська організація Спілки письменників України, трудовий колектив редакції. Газету верстали Олег Гасан та Ніна Федько. Видавництво «Тавріда». Головний редактор Олександр Кулик (1993 р.). URL: <http://svitlytsia.crimea.ua/pdf.html> (дата звернення: 24.01.23).